

Škola, výchova a vzdělávání jako zrcadlo světa?

K reflexi proměn priorit vzdělání a výchovy v realitě současné společnosti

PhDr. Miroslav Procházka, Ph.D.
Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity
České Budějovice
mproch@pf.jcu.cz

www.pf.jcu.cz

Výchova a její proměny

- Jak lze dnes vnímat „sílu“ a výchovy a co se do jejího pojetí dnes zrcadlí?
- Jaké inspirace mohou nasměrovat náš pohled na výchovné priority
- Jaké cíle má výchova v školní emancipaci nové generace?

Škola jako zrcadlo společnosti

Co vše se zrcadlí v novém pohledu na výchovu?

- Existenciální otřesy našeho života a situační pole výchovy
- Hlubinné krize našeho já a akcent na osobnost edukanta
- Výchovná dilemata postmoderní společnosti
- Starost o planetu a porozumění globálním souvislostem života
- Znovuprožívání krize společnosti a otázka reformy – obnovy rozmanitých rolí školy

1 Existenciální situace a výchova

- Prožívaná vrženost do světa je základní životní situací člověka současnosti.
- Jaká je situace – role výchovy v takovémto světě?
 - umět si všimnout, že jedinec takovou situací prožívá
 - pomoci mu tyto situace překonávat
 - orientovat jej na budoucnost – pěstovat schopnosti, tyto situace zvládat

„Nevíme, co přesně nás v budoucnosti čeká, ale víme jistě, že budoucnost přinese konflikty a problémy“

C. Rogers

1 Existenciální situace a výchova

- **Viabilita** (pochopit, co je v životě možné a co ne a dát všechny psych. síly do cesty za lepším životem - M. Zelina)

Ukazuje se, že dnešní globalizovaný svět, který nás zahrnul nevídanou nabídkou všeho myslitelného, ve skutečnosti zúžil spektrum cílů i hodnot (Hertzová, 2003).

Dominuje touha získat či vlastnit, ale je zároveň ochromena a často se ztenčuje na pasivní sledování soutěže typu *Chcete být milionářem*.

Naučit děti i dospělé zvládat toto přetížení možnosti výběru a vytrvat u svého rozhodnutí, se ukazuje jako důležitý výchovný cíl.

1 Existenciální situace a výchova

- **Autoregulace** (nejen ovládat sebe, své pocity – emoční inteligence, ale též regulovat své chování k nějakým cílům - D. Goleman)

Narůstání problémů s agresivitou dětí v kontextu jejich frustrační reakce na nově se objevující zábrany ve vztahu k režimu školy.

Odhalení pojmu kázeň (Bendl, 2016), jako vědomého dodržování pravidel i jako jedné z podmínek vzájemné bezpečnosti ve školním prostředí.

1 Existenciální situace a výchova

- **Resilience** (nezdolnost, uvnitř i sociálně odolat zátěži – Z. Helus)
- **Nutnost být adaptabilní**, mít rozvinutý generální adaptační syndrom (mít vytvořené konkrétní copingové strategie – J. Křivohlavý)

Nové zamyšlení nad režimem školy, prioritami kurikula... jaké potenciality osobnosti rozvíjet?

Např. aktuální dánská reforma – matematika, rodný jazyk, přírodní vědy a každý den tělesná výchova – nejen znát, ale i cítit se lépe...

1 Existenciální situace a výchova

- **Osvobození od závislostí** (být autentický, asertivní, být autoritou – tedy „autorem“ svého života, své profese, své rodiny – J. Pešková)
- **Sebekontrola**, sebeakceptace, osvobození (naučit se bojovat s naučenou bezmocností, vnímat své zdatnosti, bojovat proti svazující konformitě – A. Vališová)

Otázka práva povinností – co edukant chce - a co již musí?

2 Psychoanalytická východiska

Objevení problematiky vnitřního skrytého konfliktu člověka.

Odhalení klíčového významu dětských prožitků, které mají tendenci se vracet a svým způsobem předjímají náš budoucí život...

Klíčovým termínem výchovy – **osobnost ve výchově**
– Z. Helus - osobnost je v pedagogice víc než kategorie „dítě“, „žák“, „vnuk“.

- „škola komplexní edukační péče“

3 Postmoderní inspirace/tekuté časy a výchova

- Postmoderní společnost – společnost, kde –ismy ztratily obsah, základem se stává důraz na výklad jevů jednotlivcem, jak to vidím já:
 - **Vedení dětí k dialogu**, k vyjádření názoru
 - Ale: dialog bez odpovědnosti vede k bezbřehému relativismu - pevné názory vyměněny za názory „tekuté“ (Z. Bauman)
 - Dialog je nutný, ale je možný jen tehdy, sejdou-li se dva připravení (J. Pešková)

3 Postmoderní inspirace/tekuté časy a výchova

Postmoderní kritika pedagogiky

- - rozvíjet teorie nemá smysl
- - stanovovat jednotný obsah vzdělávání je zcestné
- - vychovávat znamená dominantně potlačovat jednoho druhým

Postmoderní nabídka pedagogice:

- - zdůraznit autonomii, svobodu dítěte
- - ukázat na jeho zralost, práva
- - vytvářet mu sociální prostředí, v němž se rozvine
- - učit je tomu, co budou skutečně potřebovat ve zralém životě

3 Postmoderní inspirace/tekuté časy a výchova

Postmoderní kritika pedagogiky:

- - škola je autoritářské a jednostranně racionální instituce, která potlačuje dítě
- - pedagogické akty jsou v podstatě dětem nepřátelské, myslíme-li to s dětmi dobře, měli bychom je odstranit

Postmoderní nabídka pedagogice:

- - děti jsou legitimními soudci všeho, co jim nabízí svět dospělých
- - vychovatel je partner, přítel dítěte, ne nadřizený agresor
- - místo výchovy – podpora, doprovázení, socializace, učení

3 Postmoderní inspirace/tekuté časy a výchova

- *Děti ztrácejí pojem o hranicích*: sociální formy a struktury (způsoby chování, sociální instituce) nemohu udržet dlouhodoběji tvar – rozpadají se, rozpouštění, stále častěji mění a tudíž nejsou jistotou, modelem pro chování dětí... (Bauman)
- Děti *odstraněním autority* dospělého nejsou automaticky svobodné (Arendtová)
- Nepromyšlená volnost přináší nejistotu, *pocit nezájmu*, stres, pocit osamocení...(Rogge)
- Gabliková (1995) - neomezená svoboda výrazu v jistém smyslu slova podkopává význam toho, co je vyjadřováno. Spousta divergentních nároků na autoritu narušila celkovou integritu názoru a tím i samu jeho hodnověrnost.

4 Obrat k přírodě ve výchově

Člověk díky svým velkolepým technickým možnostem má schopnost změnit tvář celé planety, a to ke zlému i dobrému - cesta k dobrému vyžaduje překonání pojetí přírody jako suroviny ke zkulturnění či využití (Descartes), jako nepřítele, jež má být dobyt (19. stol), jako zbytečného přepychu (20. / 21 stol)

- **Příroda** jako nejzákladnější podmínka i nutnost pro zachování života, není jen parkem či zahradou, je „*zdrojem, který stojí mezi člověkem a jeho zoufalstvím*“ (Kohák) – terapie přírodou - útěk do lesních školek

5 Role výchovy v době krize

Současná **krize** se otevírá jako zpochybnění letité ideje, že bude lépe a jako nárůst obavy, že bude hůře.

Krize má řadu přívlastků

finanční x ekonomická x politická x ekologická
jde však o krizi antropologickou

K. Jaspers: „Žijeme v době na jedné straně velkolepé, bohaté na výdobytky, ale tato doba stává se zároveň nejubožejší dobou selhávajícího člověka“

Die geistige Situation der Zeit, 1931

5 Role výchovy v době krize

Krize má charakter antropologický – je krizí selhávajícího člověka... V čem je člověk selhávající?

Jan Amos Komenský - Comenius

Samosvojnost – odklon od přirozeného řádu – vše k sobě, pro sebe, nic pro druhé, individualistický, sobecký jedinec, člověk, který přestal být lidským ... vymknul se Božímu řádu

Sám svůj býti, sobě jen patřiti, sobě přespříliš přát, sobě pouze hověti, svým bůžkem se státi.

...člověk musí vstoupit do harmonie s celkem “pan- sofie, pedie“ otevřít sám sebe, vystoupit sám ze sebe, nebýt jen pro sebe... a to je úkol výchovy v rodině i ve škole.

5 Role výchovy v době krize

Jaspers: ustupování od lidských kvalit osobnosti, kterých se člověk nesmí vzdát: nenechat se zavléci vnější determinací k „uškrcení“ lidské duše – duchovní podstata člověka je „přiškrcena“

Fromm:

Být nebo mít?

Člověk produkuje narušené podmínky, které jej determinují do role ohrožené oběti - v této roli produkuje další – roztáčí spirálu negativního chování

V čem se projevuje krize ve výchově?

- *Výchovný redukcionismus*

- snaha brát ve výchově z člověka jen „něco“ – komplexita lidské existence je amputována a zakryta zdůrazňováním dílčích rysů, stránek života ...

Př. – vzdělávání pro konkurenceschopnost,

- vzděláváním k produktivitě práce,
- výchova k gender aspektům ...

Z člověka se stává kolečkem v soukolí, lidským zdrojem či nositelem pohlaví...

V čem se projevuje krize ve výchově?

- *Individualistický hedonismus*

Vše má být jen prospěšné a přímo účelné

- výchova jako cesta ke kariéře,
- výchova k životu „singel“, žít a užívat si,
- vzdělávání jako služba za peníze,

- ... odpor k těm, kteří narušují náš komfort (ve škole po našich dětech chtějí práci, domácí úkoly, chtějí na nás dozorovat nad docházkou do školy, omlouvat dítě z výuky atd...)

Jak může pedagogika přispět k řešení krize

• **Mnohostranná reforma – obnova školy**

(Winkel, 1997, Kuzma, 2001, Petlák, 2004)

1) Reforma / obnova personální

- učitel, který rozvíjí svou personální kariéru,
- tým učitelů, který má kladný náboj, vytváří klima školy
- ředitel, který motivuje, rozvíjí a hodnotí svůj „personál“,
- další profesionálové, kteří napomáhají realizovat roli školy (speciální pedagog, školní psycholog, sociální pedagog, asistent...)
- žák a rodič, vnímaný jaké důležité osoby školy a vstupující do rozmanitých komunikačních vztahů

Jak může pedagogika přispět k řešení krize

2) Reforma kurikulární a didaktická

- Rozvíjet a vzdělávat dítě v širokém spektru gramotností

Definice gramotnosti včera a dnes:

- číst, psát, počítat +
 - finanční gramotnost,
 - informační gramotnost,
 - jazyková gramotnost
 - kulturní gramotnost
- = vzdělaný člověk si ví lépe rady...

Jak může pedagogika přispět k řešení krize

3) výchovná reforma, etická obnova školy

- stát se schopným, ušlechtilým a otevřeným – naučit se „přijímat“ (Zd. Matějček)
- být schopen vidět za „horizont“ (R. Palouš)
- stát se lidským (Z. Helus) (empatickým, ohleduplným, altruistickým, respektujícím důstojnost druhého)

Jak může pedagogika přispět k řešení krize

4) Reforma / obnova diagnostické role školy

- Žák je v tomto pojetí prožívajícím subjektem a svébytnou bytostí, která má vlastnosti, kvality, jež charakterizují osobnost.

Znovu se otevírá otázka našich schopností:

- poznat dítě, které je nám svěřeno,
- rozpoznat kvality dětského kolektivu a odhalit včas negativní vztahy,
- a včas odhalovat vlastní nedostatky a problémy – autodiagnostika učitele, evaluace a autoevaluace výuky

Závěrem...

- Teze, že škola svou kvalitní didaktickou prací zabezpečí automaticky i svou výchovnou roli, již neplatí.
- Výchovné cíle se stávají novými prioritami současné školy.
- K tomu je nutné pochopit, jaké ideje sytí současné názory na výchovu.
- Takováto výchovná práce může být cestou k nalezení Bezpečného středu *Centra securitatis* zde, na tomto světě.

literatura

BAUMAN, Z. *Tekuté časy. Život ve věku nejistoty*. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1656-0

KOHÁK, E. *Kopí dona Quijota*. Praha: Ježek, 2010. ISBN 80-85996-41-6

KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008, 216 s. ISBN 978-80-7367-383-3.

PALOUŠ, R. *Čas výchovy*. Praha: SPN, 1991. ISBN 80-04-25415-2.

PELIKÁN, J. *Hledání těžiště výchovy*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1265-2

PELIKÁN, J. *Výchova pro život*. Praha: Nakladatelství ISV, 1997. ISBN 80-85866-23-4.

PELIKÁN, J. *Pomáhat být*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0325-4.

PRUCHA, J. a kol. (eds.) *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Grada, 2010